

VILNIAUS UNIVERSITETAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS DRAUGIJA
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

KALBA IR ŽMONĖS

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA
2009

Apsvarstė ir rekomendavo spausdinti Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto taryba (2008.11.07, protokolas Nr. 41) ir Lietuvių kalbos instituto taryba (2009.04.29, protokolas Nr. 4(7))

Sudarė
Artūras Judžentis

Redaktorių kolegija:
Artūras Judžentis
Aldonas Pupkis (pirmininkas)
Bonifacas Stundžia
Regina Venckutė

Recenzentai:
doc. dr. Gražina Akelaitienė (Vilniaus pedagoginis universitetas),
doc. dr. Albinas Drukteinis (Klaipėdos universitetas),
doc. dr. Irena Kruopienė (Lietuvos muzikos ir teatro akademija,
Kalbos praktikos centras *Lingua Lithuanica*),
doc. dr. Lina Murinienė (Europos Komisija, Vilniaus pedagoginis universitetas)

Moksline redaktorė Regina Venckutė
Dailininkė Audronė Uzielaitė

Knygos rengimą remė
Valstybinė lietuvių kalbos komisija
pagal Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos
2006–2015 m. programą

ISBN 978-9955-33-486-6

© Antanas Balašaitis, René Dirvenas, Vincentas Drotvinas, Tošikazu Inoué, Artūras Judžentis, Juozas Karaciejus, Rolandas Mikulskas, Anatolijus Nepokupnas, Alma Ragauskaitė, Eiko Sakurai, Antanas Smetona, Nikita Tolstoju, Regina Venckutė, Egidijus Zaikauskas, 2009
© Veslava Čižik-Prokaševa, Anatolijaus Nepokupno straipsnio vertimas į lietuvių kalbą, 2009
© Birutė Jasiūnaitė, Nikitos Tolstojaus straipsnio vertimas į lietuvių kalbą, 2009
© Artūras Judžentis, sudarymas, René Dirveno straipsnio vertimas į lietuvių kalbą, 2009
© Vilniaus universitetas, 2009

Pratarmė

Straipsnių rinkinys skiriamas akademinei bendruomenei, mokykloms ir šiuolaikinei kalbotyra besidominčiai visuomenei. Juo norėta bent iš dalies patenkinti pažintinių ir mokomųjų šios srities knygų stysių. Rinkinyje supažindinama su kai kuriomis bendrosios kalbotyros kryptimis ir naujesniais lietuvių kalbos tyrimais. Stengtasi, kad knyga būtų jvairios tematikos, teiktų naujų minčių, skatintų domėjimąsi kalba bei kalbotyra. Ją sudaro trys skyriai.

Skyriuje *Aktualūs šiuolaikinės kalbotyros klausimai* skaitytojai supažindinami su sparčiai besirutuliojančia ir vis populiarėjančia kalbotyros kryptimi – kognityvine lingvistika (René Dirveno straipsnis „Kognityvinė lingvistika“ ir Rolando Mikulsko studija „Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos“). Su kognityvine kalbotyra siejasi etnolingvistika, kurios tyrimų laukas apibrėžiamas Nikitos Tolstojaus straipsnyje „Kalba ir kultūra“. Etnolingvistinę tematiką gražiai išplečia Egidijaus Zaikausko publikacija apie lietuvių žargoną.

Antras skyrius *Bendrosios kalbotyros ir lietuvių kalbos istorija* pradedamas apžvalginiu Juozo Karaciejaus straipsniu apie Ženevos lingvistinę mokyklą. Nors jau išgyvenome struktūralizmo saulėlydį, tačiau lietuviškai apie šią struktūrinės lingvistikos šaką vis dar mažai ką turime pasiskaityti. Reginos Venckutės straipsnyje pateikiamas naujas požiūris į uraliečių kalbų kilmę, jų skirstymą ir santykius su kitomis kalbomis. Pomirtiniame žymaus baltisto ir slavisto Anatolijaus Nepokupno straipsnyje apie liepos pavadinimą baltų kalbose

Antanas Smetona

Vilniaus universitetas

Pirmai lietuviška lietuvių kalbos gramatika

Iki mūsų dienų išlikęs rankraštis „Trumpa kalbmokslė liežuvio lietuviško“ yra seniausia lietuviškai parašyta mūsų kalbos gramatika, kurią maždaug ketvirtame ar penktame 19 a. dešimtmetyje sukūrė Biržų evangelikų parapinės mokyklos mokytojas Kazimieras Kristupas Daukša¹. Ji yra svarbi gramatikų ir apskritai lietuvių kultūros istorijai ne tik dėl to, kad tai **pirmai lietuviška** gramatika, bet ir todėl, kad parodo 19 a. vidurio kalbotyros lygi, leidžia pamatyti to meto Lietuvos šviesuolių siekimą kurti bendrinę rašomąją kalbą ir apskritai aiškiau įsivaizduoti reformacijos indėlių į Lietuvos kultūrą ir raštiją (plg. Mikšytė 1985, Savukynas 2000). Parašyta ryty aukštaičių tame, K. K. Daukšos gramatika yra ir autentiškas Biržų šnekto tyri-

¹ Kristupas Kazimieras Daukša gimė 1795 ar 1796 m. Biržų krašte (Naciūnuose), mirė 1865 m. Biržuose. Mokėsi Kėdainiuose, nuo 1830 m. dirbo Biržų evangelikų parapinės mokyklos mokytoju. Be lietuvių kalbos gramatikos, rašė lietuvių–lenkų kalbų žodyną, iš kurio daug žodžių vėliau išsirašė Ambraziejus Pranciškus Kašarauskas (kaip tik per Kašarausko rankraščių rinkinį *Litvanica* nemažai iš Daukšos žodyno išrašytų žodžių pateko į Kazimiero Būgos darbus ir *Lietuvių klabos žodyną*). Daukšos žodyno rankraštį palyginti nesenai Poznanės universiteto bibliotekoje rado Giedrius Subačius (plačiau apie tai žr. Subačius 1992).

mo šaltinis. Deramai ištirta ir pagaliau išleista, ši seniausia lietuviška rankraštinė gramatika gražiai papildytų publikuotus 19 a. rašytinius šaltinius ir pasidarytų prieinamesnė visuomenei ir mūsų bendrinės kalbos ir gramatikų istorijos tyrėjams.

Kol Daukšos gramatika (toliau – DG) nebuvo surasta, žinių apie ją turėta iš Biržų kunigo Povilo Jakubėno laiško Vaižgantui (žr. Jakubėnas). Dingusiu laikomą rankraštį 1955 m. (maždaug po šimto metų nuo parašymo!) savo vyro Jurgio Šlapelio asmeniniuose rinkiniuose rado Marija Šlapelienė (dabar jis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje Šlapelių fonde, F 119-516). Tais pačiais metais visuomenę su radiniu supažindino Juozas Balčikonis: laikraštyje *Tiesa* buvo išspausdintas trumpas apžvalginis straipsnis (Balčikonis 1955). Kad ir laimingai atsiradusi, DG, deja, gana ilgai nesulaukė didesnio tyrėjų dėmesio². Tiesa, visai pamiršta nebuvo: Vilniaus universitete diplominių darbų apie ją yra parašęs Algirdas Malakauskas, ji minima lietuvių kalbos istorijai skirtuose darbuose ir straipsniuose (Palionis 1979, 1995; Zinkevičius 1990), taip pat paskelbta straipsnių (Subačius 1992, Paulauskienė 2002). Prieš gerą dešimtmetį tirti DG ēmėsi šio straipsnio autorius: 2004 m. Vilniaus universitete apginta daktaro disertacija, spaudoje paskelbti trys straipsniai (Smetona 1995, 2002, 2004).

² Kazimiero Kristupo Daukšos vardas nepateko net į *Lietuviškają tarybinę enciklopediją*, kurioje paminėtas tik jo sūnus, poetas Edvardas Jokūbas Daukša (t. 2, 1977, 592).

K. K. Daukšos gramatikos rankraštis

Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugomos gramatikos rankraštis *Trumpa kalbmokslea lietuviu'o lietuviško lietuviškaj išguldita pear Kaz'ų (Kazimier'ų) Kris'u (Krištap'ų) Davkši* susideda iš dviejų dalių – lenkiško ir lietiviško teksto. Lenkišką dalį sudaro 111 puslapių (1–111), lietivišką – 104 puslapiai³ (112–215), iš viso 215 puslapių. Keli puslapiai prirašyti tik iki pusės, dar keli prigrūsti įvairių pastabų, todėl vos įskaitomi (apskritai Daukšos rašysena buvo gana smulki). Rankraščio lapų formatas šiek tiek didesnis už A4, jie susiūti ranka, pirmas įdėtas lenkiškas tekstas. Iš to ir dar kelių kitų antrinių požymiu galima spėti, kad lietiviškas tekstas yra vertimas iš lenkų kalbos, tačiau abi gramatikos dalys – ir lenkiška, ir lietiviška – greičiausiai buvo rašomos lygiagrečiai. Tai gana aiškiai liudija abiejose pateikiamu tie patys pavyzdžiai, sakinių sintaksę ir gramatikos terminai, taip pat ir tai, kad lietiviškoje dalyje kai kur, matyt, net nesąmoningai pereita į lenkų kalbą, be to, abiejų tekstu rašymas – ir lietiviško, ir lenkiško – paprasčiausiai nutrūksta vienoje vietoje, vos ne viduryje saknio. Tačiau svarbiausia – paties autorius antraštiname lape parašyta: *Gramatyka języka litewskiego po polsku wyłożona_{1/3}*. Pa-

³ Atšvestos rankraščio kopijos puslapiai dabar sunumeruoti pagal šiandien priimtą tvarką, todėl šiame straipsnyje ir Balčikonio, ir Zinkevičiaus nurodomų gramatikos puslapių skaičius nesutampa, nes jie DG teksto apimtį nurodo pagal originalo numeraciją: 57 puslapiai lenkiško teksto ir 53 – lietiviško (Balčikonis 1978: 246; Zinkevičius 1990: 191). Mat gramatikos rankraščio originale buvo sunumeruoti puslapiai, kurie vietomis yra supainioti, be to, kai kada jie numeruoti ne tik skaičiais, bet ir indeksais šalia jų, pavyzdžiui, 22b, 22c ir pan. Pagaliau gali būti, kad lapai sunumeruoti ne paties autorius, o truputį vėliau.

braukta, matyt, Daukšos. Tame pačiame lape esančiame lietiviškame antraštės vertime žodis *lenkiškai* parašytas ne iš karto (tikriausiai, prirašytas tikrinant darbą). Dėl to galima spėti, kad iš pradžių galbūt né neturėta minties gramatiką rašyti lietiviškai.

Tarminis DG pagrindas

Visi, kas yra rašę apie DG, teigia, kad jos tarmė esanti rytu aukštaičių, nes aiškiai vyraujančios Biržų šnekto (vadinamųjų puntininkų) lytys, pvz.: *umžinas* ‘amžinas’, *unt* ‘ant’, *atkusti* ‘atkasti’, *milejis* ‘mylėjęs’, *nindre* ‘nendrė’, *tu* ‘tā’ ir kt. (Balčikonis 1978: 247; Palionis 1979: 168, 1995: 186; Zinkevičius 1990: 191). Tačiau atidžiau patyrinėjus DG kalbą, pasirodo, kad tai nėra toks jau savaimė aiškus dalykas. Mat dėl Daukšos susikurtos savitos rašybos ir norminamojo jo gramatikos pobūdžio tarminės fonetikos ypatybės paslepiamos po polifonetiniais rašmenimis. Štai: *Ašmy prietiki visū vardū vieni Lietuvnikaj... iškalba pe_ar -an, kiti dajktinikus pe_ar -un, o pripultinikus pe_ar -an, kajp šit: tan g'aran vordan ir tan g'aran vardun. Ne_a blogaj butu bajgti tū prietiki to taisituwo dajktinikūsie үnt -un,... be_at tiktaj butu priešingaj paprot^cuj (zwyczajowi), ne_as davg'avs ira rašynt^cu ir iškalbunt^cu pe_ar -an, ne_a kajp pe_ar -un. Todel' gal' g'ar'avs rašiti -un, kū galetu kožnas skajtiti ir iškalbetti pagal' savo paprat^{'o} ir dyalekto (wedle swego zwyczaju i dyalektu) kajp -un, -an, -on, -uon itt_{150/21}.* Vadinasi, tai, kas žymima raide ү, gali būti perskaityta ir kitaip, nebūtinai rytiškai, o „pagal savo paprotį ir dialekstą“.

Būtent polifonetinė rašyba ir liudija sąmoningą Daukšos apsisprendimą ir pastangas savo (rytu aukštaičių) tarmės pagrindu kurti bendrinę rašomąją kalbą pagal vadinančią tarmių derinimo principą, kurį 19 a. viduryje pripažino ir rėmė ne vienas to meto raštijos atstovas.

Vienoje gramatikos vietoje Daukša pripažįsta, kad tam tikrais atvejais būtų linkęs atsiriboti nuo rytų aukštaičių fonetikos, pavyzdžiui, *a* kamieno vardažodžių vienaskaitos galininko galūnėje tariaamo balsio *u*: *kad atsirastu toki da'l'a Lietuvos, kur'ojie davg žmon'u (davg'avs ne_a kajp dabar) iškalbetu tu 4^{lu} prietiki pe_ar -a, tai butu g'ar'avs rašiti -a*^{149/1}.

Kartais net žemaitiškos lytys jo teikiamos kaip teisingesnės. Tai motyvuojama dviprasmybių vengimu: *unt galo po atmajnimu d, t ȳnt s Avgštajt'aj prieš -sti išme_ata on, en, n, k.š.: skusti, atkusti... vietojie skūnsti (skarzyč), atkūnsti (odklaſić)... Toksaj išme_atmas ne_a ga'l'a buti gir'amas, ne_as davg žodc'u dirba abe_ajotingajs – k.š. skūnsti (skarzyč) ir skusti (golić); atkūnsti/atkusti (odklaſić) ir atkusti (odstać) (kajp karnos nuo me_ad'o)... butu vienodaj parašiti*^{125/14}.

Taigi sąmoningai kurdamas bendrinę rašomąją kalbą, Daukša stengėsi atsižvelgti į skirtinį tarmių ypatybes, tačiau, suprantama, pirmiausia vadovavosi savo gimtaja tarme, ypač tada, kai kurio nors dalyko nesuvokė kaip tarminio (o gal laikė visiems tinkamu). Pavyzdžiui, apibendrino skirtinį kamienų daiktavardžių vns. įnagininko galūnę (rašė ir *su arklu*, ir *su šaku*); vartojo es. laiko 3 a. formas *gallia* ‘gali’, *mylia* ‘myli’, *turia* ‘turi’, į linksnių paradigmą įtraukė postpozicinius vietininkus ir kt. Vis dėlto remiantis visu gramatikos tekstu, o ne atskirais iš jos surankiotais faktais, negalima teigti, kad visos gramatikoje teikiamos norminės lytys yra rytietiškos⁴, nes Daukša joms aiškios pirmenybės neteikia. Iš viso to galima daryti išvadą, kad rytų aukštaičio (biržiečio) sukurta gramatika buvo parašyta tam ti-

⁴ Iš atskirų faktų daryti apibendrinimus dėl DG tarmės rizikinga dar ir todėl, kad rankraštis labai daug kur taisytas.

kra bendrine kalba, kuri gerokai skyrėsi nuo tuo metu lietuvių raštingoje vyrausiu bendrinės kalbos variantų.

Žinios apie lietuvių kalbos tarmes

Iš DG teksto matyti, kad jos autorius neblogai pažino lietuvių kalbos tarmes, tačiau smulkiau jų neskirstė. Aiškindamas polifonetinės rašybos principus, konkrečiai – sutaptinius dvibalsius *ie, uo* žymintį raidžių pasirinkimą, jis nurodo tik pagrindines lietuvių kalbos tarmes – aukštaičius ir žemaičius: *Tos balse_as dvilipe_as davg'avs'aj kitoniškum_u daro tarp Avgštajtiško Lietuviško ir Že_amajiško liežuovo. Avgštajt'aj-Lietuvnikaj ne_akur'osie vietasie abi pat^cbalsi iškalba, o Že_amaji^caj tiktaj pirmutini, arba abi atžagar'aj t.e. vietoj uo(ū), ie(i^e) kalba ou(ov), ei(ej)*^{114/34}. Pateikiami pavyzdžiai diena, pienas, duona (aukštaičiai); dejna, pejnas, douna (šiaurės žemaičiai dounininkai); dina, pinas, duna (pietų žemaičiai dūnininkai) rodo, kad jo žinota ir apie žemaičių patarmių skirtumus.

Kaip skiriamąją aukštaičių ir žemaičių ypatybę Daukša mini ir mišriuosius dvigarsius *em, en, am, an*, kurių pirmajį dėmenį rytų aukštaičiai ir žemaičiai ištaria skirtinai, ir pateikia tokį pavyzdžių: aukštaiškai – *bindras arba biendras, dingti, kintumas Linkas, linta, minkas, nindre_a pinki arba pienki, rinti arba riemti, skrindu arba skrienu, slinkti, švintas, tin arba tien, žinklas (žimklas), bus'untis, dirbuntis, umž'us, umžinas, unglis, ungštus, unksti, unt, unta, untis, untras, runka*^{115/8}; žemaitiškai – *bendras arba biendras, dengti, kentimas, Lenkas, lenta, menkas, nendre_a penki arba pienki, remti – riemti, skrendu arba skrienu, slenkti, šventas, ten, ženklas (žemklas), bus'antis, dirbantis, amž'us, amžinas, anglis, angštus, anksti, ant, anta, antis, antras, ranka*^{115/13}.

Požiūris į kalbos pažinimą
ir lietuvių kalbos vertę

Lietuviško raidyno (garsyno) apraše gramatikos autorui išsprūsta nusiskundimas: *Tas sustatimas bals' u labaj toli nuo sustatimo tobulo*^{112/36}. Jam norėtusi, kad kas nors rimtai imtusi šio darbo, nors, atrodo, tuo nelabai tiki: *be_at n'e_ažinav ar rassis kas, kad tiek pa[sistengtų] del' Lietuviško liežuv'o, ne_as toksaj sustatimas bals' u davg prakaito rejkala[uja]*^{112/39}.

Kiek galima spręsti iš gramatikoje esančių bendresnių svarstymų apie lietuvių kalbos ar atskirų žodžių kilmę, Daukšos, atrodo, būta susipažinusio su 19 a. atsiradusia lyginamaja istorine kalbotyra. Pavyzdžiu, veiksmažodžio *būti, yra, esti* formas jis susieja su slaviškais, lotyniškais ir graikiškais atitikmenimis ir teigia, kad jos esančios kilusios iš vieno *paversmio*, iš vienos *šaknies*, t. y. lietuvių kalbą pastato į vieną gretą su šiuolaikinėmis ir antikinėmis kalbomis: *buti... iš vieno paversm'o, kū ir być, быть šlavenišku liežuv'u (lienkiško, rusiško, t'ekiško etc.)*^{196/23}; *e_asu, e_asi, e_asti... iš vienos šaknies su lotinišku esse etc ir padabnajs (toligajs) jiem" e_aleniskajs arba greakiškajs ir šloveaniskajs pavejkstaj: jest, -em -eś -esmy -escie etc.*^{196/26}; *ira, iraj... iš vieno e_ajnuntie su lotiniškajs: eram, ero etc.*^{196/30}.

Tokio lietuvių ir kitų kalbų lyginimo yra ir daugiau:

Lietuviški	šienas	širdis	šlovea	švientas	prašiti	neašti	ašis
Latviški	seens	sirds	slava	swehts	prasit	nest	asis
Rusiški	c[e]jno	сердце	слава	светый	просить	нести	ось
Li _a nkiški	siano	serce	slawa	swięty	prosić	nieść	oś
Lietuviški	žemea	žiema	žole _a	žveris	vėažti	až	ežeras
Latviški	semme	seema	sahle	swehrs	west	ais	esars
						graust	

Rusiški	земля	зима	зел[и]е	зв[е]рь	взести	за	озеро	грызть
Li _a nkiški	ziemia	zima	ziele	zwierz	wieźć	za	jezioro	gryźć

Gramatikos autorius net kelia hipotezę: *Katras iš tu liežuv'u ira pirmas lajki, ir katrie nuo jo išejna, tai lingv'aj kožnas pažins, jaj tik-taj žinoti tu nores*^{127/12}. Skaitytojui leidžiama suprasti, kad iš lietuvių kalbos esą išsirutuliojusios latvių, rusų ir lenkų kalbos! Aišku, iš tikrujų taip nėra, tačiau Daukšos pastebėta (ar iš kur nors žinota), kad lietuvių kalba tarp šių viena kitai giminiškų kalbų yra pati archajiškiausia.

Kad Daukša galėjo būti susipažinęs su savo meto lyginamosios istorinės kalbotyros darbais, galima numanyti ir iš to, kad jvairias rekonstruotas formos jis neretai teikia kaip normines, pavyzdžiui, esą reikia sakyti *to, katro, gero* 'ta, katra, gera', nes tokias rekonstruoti leidžia jvardžiuotiniai žodžiai *toji, katroji, geroji*. Tiesa, moteriškos giminės jvardij *to* (ir *toj*) rytų aukštaičiai tebevartoja ir šiandien, bet šiaip jau jvardžiuotiniai žodžiai jų šnektose yra išnykę (Zinkevičius 1966: 311). Tai leidžia manyti, kad kurdamas bendrinę kalbą Daukša rėmėsi ne vien savo tarmės medžiaga.

Gramatikos turinys

Rankraštyje ne visi gramatikos skyriai yra kaip nors ryškiau grafiškai išskirti. Kai kurie skyreliai (arba puslapiai) apskritai supainioti ir sukeisti vietomis. Tačiau didesnieji skyriai sunumeruoti ir sužymėti paragrafo ženklais. Tai padeda nustatyti (atkurti) tikrajį DG turinį:

1 skyrius [Apie fonetiką ir rašybą] – Pe_arskirimas pirmas^{112/3}

Apie raides – Apie balse_as aba literas^{112/4}

- Apie sutaptinius dvigarsius** – *Apie dvibalse_as arba pat^cbalse_as dvilipe_as_{114/22}*
- Apie garsų tarimą ir rašymą** – *Apie iškalbejimų ir rašimų bals'ū_{117/4}*
- 2 skyrius.** **Apie ženklus** – *Pe_arskirimas үntras. Apie žime_as_{128/1}*
Apie diakritinius ženklus – *Apie žime_as viršbalsine_as_{128/9}*
Apie kirčio ženklus – *Apie žime_as kieklaikine_as_{128/19}*
[Apie] praleidimo ženklus – *Žime_as aplajdimo arba aplajstuve_as_{128/32}*
[Apie] skyrybos ženklus – *Žime_as poišreajškine_as arba poištarine_as_{129/1}*
- 3 skyrius.** **Apie kalbos dalis** – *Pe_arskirymas 3. Apie dalas kalbos_{129/19}*
Apie nekaitomąsių kalbos dalis – *Apie n'atmajnamas dalas kalbos_{129/31}*
Apie prieveiksmį – *Apie priežodi_{130/3}*
Apie prielinksni – *Apie prievardi_{131/1}*
Apie jungtuką – *Apie sujungi arba sumatu arba sugre_atini_{136/1}*
Apie jaustuką – *Apie išavki aba išreki_{136/20}*
- 4 skyrius.** **Apie kaitomąsių kalbos dalis** – *Pe_arskirimas 4. Apie atmajnamas dalas kalbos_{137/5}*
Apie vardažodį – *Apie vardus_{137/7}*
Apie įvardį – *Apie Vietvardi arba ažuvardi_{140/29}*
Apie veiksmažodį – *Apie žodi_{141/9}*
Apie veiksmažodžio kaitybines kategorijas – *Apie atamajnas žod^cu_{143/24}*
Apie dalyvį ir pusdalyvį – *Apie vardžod^cus paprastin'us atmajnamus_{145/16}*

- Apie padalyvį ir kai kurias dalyvio formas** – *Apie vardžod^cus ipatus be_a atamajnos_{146/10}*
- Apie vardažodžio linksniutes** – *Apie taisituwus vardu_{147/1}*
- Apie trūktinių arba perteklinių paradigmų vardažodžius** – *Apie nuluže_al'us, be_ataisituv'us ir apstingus vardus_{168/16}*
- Apie įvardžių kaitybą** – *Apie atamajnas vietvard^cu_{170/13}*
- Apie moteriškosios giminės formų darymą iš vyriškosios** – *Apie taisimų gimties mote_ariškos iš viriškos_{171/28}*
- Apie būdvardžių ir kai kurių dalyvių laipsniavimą** – *Apie ži_engsn'avimų pripultiniku ir ne_akur'u vardažod^cu_{172/21}*
- Apie įvardžiuotinių būdvardžių galūnes ir jų darymą** – *Apie galine_as ir vidurine_as atamajnas pripultiniku apskrietiū ir ju taisimų iš pirmuju_{173/12}*
- Apie prieveiksmių darymą iš būdvardžių ir dalyvių ir jų laipsniavimą** – *Apie taisimų priežod^cu iš pripultiniku ir vardažod^cu ir apie ju ži_engsn'avimų_{174/14}*
- Apie veiksmažodžių asmenavimą** – *Apie lajkavimų žod^cu_{175/16}*
- Apie vienos kalbos dalies darymą iš kitos** – *Apie taisimų vienos dal'os kalbos iš kitu_{209/1}*
- Apie sudurtinius žodžius** – *Apie išre,jš'us sudetin'us_{212/1}*
- Apie didžiųjų raidžių rašymą** – *Apie rašimų dide_aj'u bals'ū_{215/1}*
- Apie kirtį ir priegaidę** – *Apie kieklaikji ir priebalsi_{215/4}*

Pirmajame DG skyriuje pristatoma fonetika ir raidynas. Būtent šiame skyriuje ryškiausiai atskleidžia praktinė ir norminamoji šios gramatikos paskirtis – teikiamos garsų polifonetinio užrašymo ir ta-

rimo rekomendacijos, iš jų tarimo variantų palyginimo daromos prie-laidos apie garso kilmę. Antrasis DG skyrius skirtas diakritikams, skyrybos ir kirčio ženklams aptarti. Beje, kirčio ženklais praktiškai nepasinaudota: DG tekstas ir visi kalbos pavyzdžiai nesukirčiuoti. Didžiausi gramatikos skyriai skirti kaitomosioms ir nekaitomosioms kalbos dalims. Kaitomųjų kalbos dalių skyriuje pateikiami gana iš-samūs žodžių darybos aprašai (lietuvių kalbos gramatikoje tai yra naujovė). Paskutiniai DG skyreliai apie didžiujų raidžių rašymą ir kirtį bei priegaidę, deja, likę nebaigt, o lenkiškos dalies pabaigoje dar yra pradėtas, tačiau irgi nebaigtas skyrelis: *O wierszach (poezyi): krasomówstwie_{111/14} – Apie eiliavimą, iškalbą* (lietuviškoje dalyje jo išvis nėra). Šio skyrelio turinys – keturios beveik neįskaitomos eilutės lenkų kalba. Išskaitytu pavyko tiek: *Opisanie prawidł, tyczących sie poezyi (...) i krasomówstwa zostawia sie (...) napotem ... innym pisarzem i badaczom litewskiego języka.* Taigi atrodytų, kad Daukša né neketino toliau rašyti apie eiliavimą, paliko tai padaryti kitiemis lietuvių kalbos tyrėjams.

Fonetika, rašyba

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad DG turi du atskirus fonetikai ir rašybai skirtus skyrius: pirmajį (be pavadinimo) ir antrajį – *Apie žime_as_{128/1}*. Tačiau iš tiesų fonetikos dalykai nėra nuosekliai atskirti nuo rašybos, painiojami su jvairių ženklų vartojimu, o nebaigtas skyrelis apie didžiujų raidžių rašymą apskritai nukeltas į gramatikos pabaigą.

Garso ir raidės sąvokos DG nėra aiškiai skiriamos, terminas *balsē* Daukšos suvokiamas dviem reikšmėmis – tai ir raidė, ir garsas. Savo

sudaryta abécéle (raidynu ir garsynu) jis, atrodo, nebuvo patenkintas (*Tas sustatimas bals' u labai toli nuo sustatimo tobulo_{112/36}*). DG pa-teiktas raidynas (garsynas) yra tokis:

kietieji – a b d d^c dz e f g h ch i(y) j k l m n o p r s š t t^c c u v z ž;
minkštieji – a' b' d' d' dz' e' f' g' h' ch' i'(y) j' k' l' m' n' o' p' r' s'
š' t' c' u' v' z' ž'.

Gramatikoje atskiriami svetimi ir savi garsai, nurodoma, kad lie-tuviai svetimąsias raides taria savaip: d^c, dz, dz' tariama kaip d^c; f, f' – p, p' arba kv, kv'; h, h' – g, g' arba iš viso netariama; ch, ch' – k, k'; c, c', t^c – t^c', z, z' – ž, ž' _{113/25}.

Apibendrintos priebalsių klasifikacijos DG nėra, tačiau pagal esa-mus jų apibūdinimus galima spręsti, kad jie buvo skirstomi maždaug taip:

	Slobnos (silnos)	Stipros	Plud ^c 'os
Lupine _a s	b, v	p, f	m
Liežuvine _a s	d, dz, z	s, c	l, n, r
Ge _a rkline _a s	g, h, d ^c , ž	ch, k, š	
Neskirstyta		t	j

Priebalsių aprašymas pagal jų artikuliaciją atrodo gana naujo-viškai, nors terminai *slobni*, *stiprūs*, *plūdūs*, kuriais apibūdinami skardieji (*slobni*), duslieji (*stiprūs*) ir sklandieji (*plūdūs*) priebalsiai, šiandien kiek neįprasti. Be to, pagal palatalizaciją Daukša visus prie-balsius skirsto į *minkštuosius* ir *kietuosius*, pagal kilmę – į *savuosius* ir *svetimuosius*.

Balsiams žymėti Daukša vartojo įprastas raides *a*, *e*, *i*, *o*, *u*⁵ ir penkis polifonetinius rašmenis: *i^e*, *e_a*, *i_e*, *u*, *ū* (jų siūlė ir daugiau, tačiau pats vartojo kaip tik šiuos, galbūt nusprendęs, kad raštas pasidarytu *per daug sumargintas*). Polifonetiniai rašmenys aptarti skyrelyje *Apie dvibalses ir pačbalses dvilypes (dvibalsēmis) vadinami garsai, užrašomi dviem raidėmis – ir paprasti dvibalsiai, ir mišrieji dvigarsiai, o pačbalsēmis dvilypēmis – tik uo ir ie*.

Rašmuo *i_e*, pasak Daukšos, gali būti tariamas trejopai: [ie], [ei], [i], pvz.: *dienā*, *deina*, *dina*; *pienās*, *peinas*, *pinas* (atkreipus dėmesį į aukštaičių ir žemaičių skirtumus, apsispresta vartoti polifonetinį rašmenį, kurį kiekvienas galės perskaityti taip, kaip yra įpratęs tą garsą tarti). Kita vertus, *i_e* vartoamas ir mišriųjų dvigarsių *em*, *en* rytytiškam tarimui [im, in] žymėti. Šiuo atveju nelabai aiškus rašmenų *i^e* ir *i_e* santykis: rašoma ir *Lienkas*, ir *Li^enkas*, ir *li^enkiška*, *Li^enkas* (kadangi *i^e* DG tekste pavartotas tik apie 10 kartų, tikriausiai galima daryti prielaidą, kad rašmenys *i^e* ir *i_e* iš esmės nebuvo skiriami).

Rašmuo *ū* taip pat gali būti tariamas [uo], [ou], [u], pvz.: *duona*, *douna*, *duna*; *duoti*, *douti*, *duti*, o rašmuo *ū* gali būti tariamas [u] ir [a]: *bus'untis*, *dirbuntis*, *umž'us*, *unglis*, *untras*; *bus'antis*, *dirbantis*, *amž'us*, *anglis*, *antras*.

Rašmeniu *e_a* (*ea*) žymimo balsio kokybė apibūdinta gana neaiškiai: esą priebalsiai prieš jį galintys būti tariami ir kietai, ir minkštai, pavyzdžiu, *balte_asniš*, *ate_ajo* ištariama: *baltasnis*, *bał'tasnis*, *baltesnis*, *bał't'esnis*; *atajo*, *at'ajo*, *atejo*, *atojo*_{116/10}. Šiaip jau šiuo rašmeniu

⁵ Balsių *i* ir *u* kiekybinio skirtumo (ilgumo) rašte nežymėjo. Balsius, kaip ir priebalsius, skirstė į kietuosius ir minkštuosius, bet niekur nepaaiškino, kuo jie skiriiasi.

dažniausiai žymimas kamieno balsis *e* (ir trumpas, ir kirčiuotame skiemenyje pailgėjęs), taip pat rytų aukštaičiams būdingas patrum-pintas galūnės balsis *é*, plg. *me_ate_a* ‘meté’.

Kitų balsių tarimas ir rašymas aiškinamas gana netvarkingai, šokinėjama nuo vieno balsio prie kito, daug taisymų. Bandoma pateikti taisykles, kada balsių *i* žymėti raide *i* (su taškeliu), o kada – be taškelio arba *y*, tačiau atrodo, kad siūlymas balsių *i* perteikti skirtingomis raidėmis niekaip nėra susijęs su jo kiekybe (ilgumu ar trumpumu).

Raide *e* DG greičiausiai buvo žymimas ilgasis žodžio kamieno balsis *é*, pavyzdžiu, *metimas* (lenk. *rzucanie*) ‘mėtymas’ ir *me_atymas* (lenk. *rzucenie*) ‘metimas’, *mete_a* (lenk. *rzucat*) ‘mété’ ir *me_ate_a* (lenk. *rzucił*) ‘meté’. Daukšos pastebėjimas, jog „*e* nekurie klaidžiai ištaria kaip *a*, kaip štai: *dakavojav*, *tavas* vietoj *dekavojav*, *tevas*“, rodytų, kad jis iš tiesų neblogai pažino tarmių vokalizmo skirtumus.

„Klaidžiu“ jis laikė ir tarmėse žodžio kamiene pasitaikančią *o* tarimą vietoje *a* (*võlgav* vietoje *vålgav*) ir, atvirkšciai, *a* tarimą vietoje *o* (*žmagus* vietoje *žnogus*). Nerekomendavo tam tikrose galūnėse tarti *a* vietoje *o*: vns. kilmininko formas *gala*, *vakara* vietoje *galo*, *vakaro* arba būt. 1. 3 a. *dirba* vietoje *dirbo* laikė neteiktinomis, nes prie jų priaugusi postpozicija *pi* (*galopi*, *vakaropi*) ir sangrąžos dalelytė *si* (*dirbosi*) esąs aiškus įrodymas, kad šių formų galūnėse turi būti *o*.

DG vartojama daug diakritinių ženklių, jiems paaiškinti skirtas skyrius *Apie žymes*. Numestiems (praleistiems) galūnės balsiams žymėti vartojamas apverstas apostrofas (*gal's*, *Išganitoj's*, *vej's*), praleistiems priebalsiams – apostrofas (*kalta'jam*, *kalta'jaj*, *s'u'sti vietoj* *kaltamjam*, *kaltajaj*, *s'unsti*_{128/36}). Apostrofu gana sistemin-gai žymimas ir priebalsių jotonis minkštumas prieš užpakalinės eilės balsius, taip pat (nors ir rečiau) asimiliacinis minkštumas, pavyzdžiu,

g'ar'avs, liežuv'o. Minkštumo ženklu ' Daukša žymėjo ir po minkštoto priebalsio supriekėjusius užpakalinės eilės balsius. Deja, garsų praleidimo ir minkštumo ženkli panašumas gerokai klaidina, dėl sugrūstos neaiškių rašybos ir prasto popieriaus su plaušeliais šiuos ženklus gana sunku atskirti.

Dar vienas Daukšos teikiamas diakritikas – hiato ženklas. Jį siūloma žymėti dvieju tašku virš pirmojo iš dviejų gretimų balsių (*apīar'av, apīejav, apīed'av, apīješkojav* *apsiējo -av, priējo -av, prāejo -av, priāvgo -av, pāavgo -av*_{128/17}), tačiau gramatikos tekste šio ženklo pats Daukša taip né karto ir nepritaikė.

Bene didžiausia Daukšos rašybos naujovė, minima visų, kas yra rašęs apie DG, – tai raidės š ir ž. DG skyrelyje *Apie žime_as viršbalsine_as*_{128/9} teigama, kad garsai s, z, t, d gali gauti *priespaudį*, kurį reikia žymėti varnele. Išeina tokios raidžių ir garsų poros s – š, z – ž, t – t^c [č], d – d^c [dž]. Taigi virš s, z rašoma varnelė, o dėl raidžių t, d aukštumo ta pati varnelė paverčiama ant šono ir rašoma šalia, todėl išeina savotiška pakelta maža raidelė ^c (rankraštyje ji kartais labai supanašėja su apverstu apostrofu). Naujuą raidžių reikaliniugumas pirmiausia argumentuojančias grynai fonetiškai – dėl *priespaudžio (przycisk)* kintanti priebalsių kokybė: tokius garsus *reikia iškalbetti su prispavidimu*_{128/12} (*trzeba wymawiać z przycisnieniem głosu*_{18/14}). „Priespaudį“, matyt, galėtume suprasti kaip liežuvio priešakinė dantinių priebalsių virtimą liežuvio priešakiniais alveoliniais (Pakerys 1995: 93). Stengiantis pateikti papildomų argumentų, kam reikalingos raidės š, ž, nurodomas lietuvių kalbos savitumas ir praktinė nauda – priebalsių š, ž rašymas dvieju raidėmis keliantis sunkumų pradedantiems skaityti: *Dabarikšti arba g'ar'avs sakunt*

*ne_a tikri, be_at li_enkiški ir vokiški lietuvinikaj š rašo dviemi balse_am_i sz – minkštų gi š' dviemi sz', arba do ir trimis szi. Visa taj ne_a su-_itki_a su savitnumu Lietoviško liežuv'o ir daro ke_ablumu raštie – o priegtam do ne_akurie išre_ejš'aj rašunt sz stojasi abe_ajotingajs, de_al' prade_adūnt^c u skajtiti synk'ajs*_{113/6}. Galiausiai pasiremama kitų kalbų pavyzdžiu ir retoriškai klausiamā: *kogidel Lietuvnikas ne_agaletu tajp, kajp ir Tšekas rašiti š vietojie sz*_{113/17}.

Pastabos apie kirčiavimą

Daukša nepalieka nepaminėjės kirčiavimo dalykų. Apie kirtį ir priegaidę jis rašo gramatikos pabaigoje esančiame skyrelyje *Apie kieklaikji ir priebalsi*_{215/4} (o *iloczasie i przyglosie*_{111/7}), o antrojo skyriaus poskyryje *apie žime_as kieklaikine_as*_{128/19} (o *znakach iloczasowych*_{18/24}) – apie kirčio ženklus. Terminai *kieklaikis (iloczas)* „kirtis“, *priebalsis (przyglos)* „priegaide“ pamorfemui išsiversti iš lenkų kalbos.

Kirčio ženklai (*žymės kieklaikinės*), kuriais turėtų būti žymimi kirčiuoti skiemenys, pasak Daukšos, yra keturi:

- 1) aukštailgė⁶ (*wysoki dlugi*_{18/25}) – vns. viet. *tōj*_{128/22} ‘toje’, *jōj*_{128/22} ‘joje’; dgs. viet. *duriš*_{128/22} ‘duryse’, vns. vard. *tō*_{215/8} ‘ta’;
- 2) žemailgė (*nizki dlugi*_{18/28}) – dgs. vard. *dūris*_{128/25} ‘durys’; vns. naud. *jāj*_{128/25} ‘jai’, *tāj*_{128/25, 215/9} ‘tai’;

⁶ Šį kirčio ženklą Daukša rašo kaip brūkšnį su užlaužtais į apačią galiukais. bet kompiuteryje tokio neradus, čia vietoj jo rašomas cirkumfleksas.

- 3) aukštarumpė (*wysoki krótki_{18/31}*) – vns. vard. *dūris_{128/28}* ‘dūris’; dgs. kilm. *jû_{128/29}* ‘jū’, *tû_{128/29, 215/10}* ‘tū’;
 4) trumpė – vard. *kăs_{128/31}* ‘kas’, vns. vard. *tăs_{128/31}* ‘tas’; vns. gal. *jû_{128/31}* ‘jā’, *tû_{128/31, 215/11}* ‘tā’.

Be dar poros sukirčiuotų žodžių (dgs. kilm. *visû vardû_{150/21}*), čia ir yra **visi** DG turimi kirčiuoti pavyzdžiai⁷, iš kurių turētume susidaryti vaizdą apie kirčiuotų skiemenu priegaides ir kirčiavimą apskritai. Suprantama, kad tam pavyzdžių tikrai per maža.

Bene aiškiausias kirčio ženklas yra *trumpé* – juo žymimi trumpeji kirčiuoti skiemens, plg. paaiškinimus: *trumpa be_a pake_alimo balso_{215/11}*, *daro subalsy trumpu_{128/30}* (czyni zgłoskę krótką_{18/34}, *krótką bez podjęcia głosu_{111/11}* – vard. *kăs_{128/31}* ‘kas’, vns. vard. *tăs_{128/31}* ‘tas’. Kiek netikėtai trumpo skiemens kirčio ženklu randame pažymėtas vns. gal. formas *jû_{128/31}* ‘jā’, *tû_{128/31, 215/11}* ‘tā’, tačiau, pasak Zinkevičiaus, apie Biržus kirčiuoti ilgeji galūnės balsiai yra sutrumpėję bemaž iki trumpųjų (Zinkevičius 1966: 121) (daugumas rytų aukštaičių čia turi pusilgius, tariamus su vadinamaja kirstine priegайде).

Ilgiesiems (arba pusilgiams) kirčiuotiems skiemens žymėti DG pasiūlyti trys kirčio ženklai, matyt, turintys rodyti jų priegaidžių skirtumus.

Aukštaitigé priegaidė, pasak Daukšos, tariama *su prailginimu ir pake_altu balsu_{128/21}*; vns. viet. *jõj_{128/22}* ‘joje’, *tõj_{128/22}* ‘toje’, dgs. viet. *durîs_{128/22}* ‘duryse’, vns. vard. *tõ_{215/8}* ‘ta’ (pateikti pavyzdžiai čia leistų ižvelgti arba tvirtagalę, arba kirstinę priegaidę).

⁷ Visiškai tie patys kirčiavimo pavyzdžiai surašyti ir lenkiškoje gramatikos dalyje.

Žemailgė priegaidė, atvirkščiai, tariama *su prailginimu, bet be balso pakélimo*: dgs. vard. *dūris_{128/25}* ‘durys’, vns. naud. *jāj_{128/25}* ‘jai’ vns. naud., *tāj_{128/25, 215/9}* ‘tai’ (čia galbūt apibūdinama vadinamoji vidurinė priegaidė, būdinga rytų aukštaičių kirčiuotiems žodžio kamine no skiemens, turintiems pusilgi balsį, plg. *durys*; o formos *jai, tai* galėjo būti tariamos su tvirtaprade priegaidė).

Aukštarumpė tariama *trumpai, bet su pakeltu balsu*: vns. vard. *dūris_{128/28}* ‘dūris’, dgs. kilm. *jû_{128/29}* ‘jū’, *tû_{128/29, 215/10}* ‘tū’ (šios priegaidės atitinkuo galėtų būti rytų aukštaičių trumpinamų ilgujų galinių skiemens kirstinė priegaidė, kuri yra tam tikras pozicinis tvirtagaliés priegaidės variantas).

Iš to, kas čia pasakyta apie kirčiavimą, turbūt galima daryti išvadą, kad Daukša suvokė lietuvių kalbos kirčio ir priegaidės svarbą, tačiau greičiausiai pristigo išmanymo detaliau aprašyti kirčiavimą ir sukirčiuoti daugiau žodžių. Galimas dalykas, kad rašydamas gramatiką jis turėjo dalyką išmanančią patarėjų arba tai, kas joje pasakyta apie kirčiavimą, tiesiog nurašė iš kokio nors ankstesnio šaltinio.

Skyrybos ženklai

DG turi specialų skyrelį, kuriame apibūdinami skyrybos ženklai ir jų vartojimas. Minimi šie ženklai: kablelis – *pe_arkirtis (przecinek)_{129/4}*, kabliataškis – *viduržinklis (średnik)_{129/5}*, dvitaškis – *dvitaške_a (dwukropek)_{129/7}*, taškas – *taškas (kropka, punkt)_{129/8}*, šauktukas – *žime_a išrekimo (wykrzyknik)_{129/9}*, brūkšnelis – *glavdejas arba glavdiklas (łącznik)_{129/10}*, klaustukas – *klavsejas arba klavsielas_{129/12}* (*znak pytania*)_{19/24}, skliaustelis – *apikirtis_{129/13}* (*nawias*)_{19/25}, išnašos ženklas – *s'untikas_{129/15}* (*odsyłacz*)_{19/30}, kabutės – *sve_a timažodis_{129/17}*

(*cudzysłów*)_{19/33}. Išskyrus išnašos ženkla, brūkšnelį ir kabutes, kiti skyrybos ženklai gramatikoje apibrėžti kaip intonaciniai, t. y. skirti įvairiems kalbėjimo srauto intonavimo atspalviams perteikti. Iš DG vartoja-mų terminų iki mūsų dienų vartosenoje išliko tik *dvitaškis* ir *taškas*.

Kalbos dalys

Tai, kas dabar laikoma morfologija, 19 a. kalbotyroje pagal Antikos laikus siekiančią tradiciją buvo įprasta vadinti kalbos dalį mokslu⁸, kurio tikslas buvo suskirstyti žodžius į tam tikras klasses ir paaiškinti kiekvienos iš jų reikšmę ir kaitomųjų formų darybą. Lietuvių kalbos dalį aprašymas užima didžiąją DG dalį – lietuviškos dalies 129–214 puslapius.

DG skiriamos aštuonios lietuvių kalbos dalys⁹:

- Vardažodis – *dajtiniakaj*_{137/10}; *pripultinikaj*_{137/12}, *skajt'vard'aj*_{138/21};
- Įvardis – *Vietvardis arba ažuvardis*_{129/21};
- Veiksmažodis – *Žodis*_{129/22};
- Dalyvis, padalyvis, pusdalyvis – *Vardžodis (arba Žod'avardis)*_{129/22};
- Prieveiksmis – *Priežodis*_{129/22};

⁸ Morfoligijos savoka (kaip ją suprantame šiandien) DG nebuvo ir apskritai negalejo būti vartojama. Formų mokslas tuomet buvo vadinamas *etimologija* – šį terminą iš pradžių dar vartojo ir J. Jablonskis. Terminą *morfologija* gamtos mokslams pirmąkart 1822 m. pasiūlė J. Gétē, o jų kalbotyrą jis pateko per A. Šleicherio straipsnį „Zur Morphologie der Sprache“ (rinkinyje *Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg*, 1859).

⁹ Patį terminą *kalbos dalys* (lenk. części mowy) Daukša arba išsivertė, arba perėmė iš Simono Daukanto lietuviško lotynų kalbos vadovėlio *Prasma lotynų kalbos* (1837).

Prielinksnis – *Prievardis*_{129/22};
Jungtukas – *Stijungis arba Sumatas arba sugre_atinis*_{129/23};
Jaustukas – *Iššav'kis arba Išrekis*_{129/23}.

Kokiu pagrindu skiriamos būtent šios kalbos dalys, DG neaiškinama, tačiau galima spėti, kad Daukša tiek lietuvių kalbos dalij nustatė pagal pačią bendriausią gramatinę reikšmę, per daug nesigilindamas į kitus kalbos dalij skyrimo aspektus ir, žinoma, rėmėsi ankstesnių gramatikų tradicija¹⁰. Nustatytas kalbos dalis jis skirsto į kaitomąsias (vardažodis, įvardis, veiksmažodis, dalyvis) ir nekaitomąsias (prieveiksmis, prielinksnis, jungtukas, jaustukas), o jų aprašymo tvarką pagrindžia praktiniams vadovėliams būdingu didaktiniu principu: *pirm kalbėsime apie n'atmajnamas dal'as kalbos, kaipo lingve_asne_as del' supratimo ir prieš atmajnamas de_adamas*_{129/32}.

Vardažodis

Kaip rodo vardažodžio apibrėžimas¹¹, Daukša šiai kalbos daliai priskiria žodžius, pavadinančius daiktus ir jų ypatybes. Skaitvardžiai apibrėžime neminimi, tačiau toliau skirstydamas vardažodžius

¹⁰ Pagal Antikos laikus siekiančią tradiciją skirti *vardą* (*nomen*) ir *žodį* (*verbum*) ankstesnėse ir 19 a. gramatikose daiktavardžiai, būdvardžiai ir skaitvardžiai paprastai jungiami į vieną kalbos dalį (taip patogu apžvelgti jų kaitymą), o linksniuojamųjų formų turintis dalyvis dažniausiai atskiriamas nuo veiksmažodžio ir aptariamais atskirai.

¹¹ Tūs išre_ajšk'us vadiname vardajs, kurię išre_ajšk'a ve_ajdus arba dajktus pat'us, tajp papūlynt'us po pe_armon'omis, kajp ir ne_a papūlynt'us, o tok'ajs ira dajtiniakaj – arba išre_ajške_a nūsavisti-e, pripulti yr stonu ve_ajdo arba dajktu kok'o – o tok'ajs ira pripultinikaj_{137/8}.

į smulkesnius skyrius pagal tai, ką jie pavadina, skaitvardžius jis išskiria kaip atskirą vardų grupę. Vardažodžių apibrėžime minimi būdvardžiai tolesniame skirstyme į semantinius skyrius jokios atskirovardų grupės nesudaro (būdvardžių yra nurodyta tik tarp darinius ir, iš dalies, mažybinius-maloninius pavadinimus iliustruojančių žodžių). Tuo būdu smulkesnis vardažodžių skirstymas DG grindžiamas iš esmės vien daiktavardžių semantika. Iš viso skiriama 20 vardažodžio skyrių (iškaitant ir skaitvardžius). Jie išskirti gana nevienodu pagrindu ir be aiškiau apibrėžtų kriterijų, tačiau tam tikrų klasifikacijos pozymių ir pastangų šiame suskirstyme ižvelgti vis dėlto galima.

Tradiciškai skiriami tikriniai ir bendriniai daiktavardžiai (*Giedminas, N'eris, Vil'us*_{137/14}; *kunigajkštis, upe_a, miestas*_{134/16}), pagal požymį gyvas : negyvas – gyvas būtybes ir negyvus daiktus pavadinantys žodžiai („vardai gyvingi“ ir „vardai negyvingi“ – *žmogus, žveris, pavkštis, žuvis*_{137/20}; *akmū, smelis, purvas, molis*_{137/21}).

Atskirai išskirti kuopiniai daiktavardžiai („vardai surinktiniai“: *miškas, kajmene_a, gūtas, buris, būnda, min'a arba mine_a, pulkas*_{137/18}), taip pat menkinamosios reikšmės („vardai rupūs arba papeiktiniai“: *kujnas, stulbis* – (szkapa), *kukke_a, ark'l'apalajkis, vil'palajkis*_{138/4}) ir mažybiniai-maloniniai žodžiai („vardai lapningi arba susmulkinti“: *arkl'ukas, mažutis, mažutelis, mažut'ukas, mažutel'ukas, vajke_alis, vajke_alukas, vajk'ukas*_{138/6}).

Tačiau daugiausia skiriama gyvas būtybes (ypač asmenis) pavadinančių žodžių grupių: gyvūnų pavadinimai („vardai žvériniai“: *viłkas, kiškis, me_aška, lape_a, briedis*_{138/2}); asmenų pavadinimai pagal tautybę ir užsiemimą ar užimamas pareigas („vardai užgaminiai arba tautiniai“ ir „vardai urėdiniai“ – *Lietuviniękas, Lietuvjs, Litwin's, Łatvis, Rusas, Lienkas, Tšek'as, Serbas, Bulgaras, Šlovenas, Inglis*,

*Voke_atis, Pinas (Finnas), Švedas*_{137/22}; *Mokitojas, Kunigas, Priesedis (Prezydent), Reditojas (Rz̄qdzieł), apastalas, vadas*_{138/1}). Taip pat skiriamos asmenų pavardės („vardai giminiiniai“ – *Davkšas (Davkšis, Davkša, Davkše_a), Giedraitis, Gedravit'as, Radvilas, Radziviltas; Budris, Davgis, Davkantas, Davgkantas, Kiejstutas, Kienstutas, Giediminas, Gedminas*_{137/26}) ir vardai („prievardžiai, arba vardai asabų, o ypačiai krikštavardžiai“ – *Al'dona, Alduona, Biruta, Bir'ute_a, Danuta Dajnute_a, Marija, Emilija, Voitoldas, Vitavtas, Žigimontas, Zigmuntas, Adomas, Kris'us, Kazimir'us, Motiejus, Peatras, Jonas, Jokubas, Ram., Wlad., Edw., Jūzapas*_{137/30}).

Kaip atskira gyvas būtybes pavadinančių daiktavardžių grupė išskirti vadinamieji *substantiva communia*: *davganora; dravge_a (towarysz, towarzyszka), dajlida*_{138/24}.

Kitos daiktavardžių grupės su jų semantika neburi nieko bendra: skiriami pirminiai ir išvestiniai žodžiai („vardai pirminiai“ ir „vardai paeinantieji“, t. y. dariniai: *tevas, akmū, visas*¹² – *wyszystek*_{138/9}; *Tevikšt'as, Tevine_a, Teviške_a, visotine_a, Tevajniste_a, Tevajnis, akme_aninas, akme_anūtas, akme_aninis*_{138/11}), taip pat paprastesnės sandaros žodžiai („vardai nesudėtiniai“ – *kniga; žodis; rašitojas, vardas, baltas*_{138/15}) ir dūriniai („vardai sudėtiniai“ – *Knigrašis, Vardžodis, Žod'vardis, Žod'knige_a (žodinikas), apibaltis*_{138/18}).

Žodžiai skirstomi net jų kilmės požiūriu į savuosius („vardai saviškiai arba tikri Lietuviški“ – *dajlide_a; mokituve_a; rašituve_a; virtuve_a; dęngus; dunktis; arklias; arklas, kirvis; łavžas; kirme_ale_a, rynka, visotine_a*_{138/27}) ir skolinius („svetimvardžiai arba vardai svetimi“ –

¹² Kadangi tarp įvardžių Daukša šio žodžio nemini, matyt, laikė jį „vardu“. Kita vertus, čia gali būti ir neapsižiūréjimas ar klaida.

*Cies'as, Cies'us (vietoj *dajlide_a*); iškala vietoj *mokituve_a*; kancelarija vietoj *rašituve_a*; kuknia vietoj *virtuve_a*; Viskupas, Biskupas; presbiteras, se_anioras, Istorija, evangelija, geografija, Biblia; anielas, apaštalas, dokalka, cibulis vietoj svogunas; skatertis, abrusas; liktor'us, Monarkija_{139/1}).*

Vardažodžio kategorijos

Atskiro poskyrio vardažodžio gramatinėms kategorijoms aptarti DG nėra, bet jos nurodytos iš karto po vardažodžio skirstymo į smulkesnius semantinius ir kitokius skyrius: *Dajtiniakai atsimajno pe_ar prietik'us ir skajt'us, pripultinikai pe_ar prietik'us, skajt'us, gintis ir žiengsn'us arba lajpsn'us_{139/14}*. Daiktavardžio giminė, kaip matome, kaitybine kategorija nelaikoma.

Daiktavardžių ir būdvardžių kaitymas aprašytas DG poskyriuose, pavadintuose *Apie tajosituvus vardu* (daiktavardžių linksniavimo tipai), *Apie žiengsn'avimu pripultiniku ir ne_akur'u vardžod'us* (būdvardžių ir kai kurių dalyvių laipsniavimas) ir *Apie galine_as ir vidurine_as atamanas pripultiniku apskrietin'u ir ju tajsimu iš pirmuju* (būdvardžių įvardžiavimas).

Atskiro paminėjimo vertas DG poskyris *Apie nuluže_al'us, be_atajsituv'us ir apstingus vardus_{168/16}*, kuriame apžvelgiami nereguliaraus vardažodžių kaitymo atvejai, t. y. tokie, kai žodžio linksniavimo paradigma yra trūktina (pvz., neturi vienaskaitos formų), kai tas pats žodis gali būti kaitomas pagal du skirtinges linksniavimo tipus (pvz., *dantis, -ies* ir *dantis, -čio*) ir pan. Tai, kad į juos atkreiptas dėmesys ir pabandyta savaip, nors ir nelabai sistemingai aprašyti, jau yra nemenka to meto gramatikų naujovė (ankstesnėse ir Daukšos

amžininkų gramatikose tokie „netaisyklingi“ vardažodžiai nebūdavo atskirai aprašomi). „Nulūžėlius, betaisytuvius ir apstingus vardus“ Daukša skirsto į 14 grupių gana nevienodu pagrindu, t. y. tiek pagal jų formaliuosius, tiek pagal semantinius požymius.

Kiek galima numanyti iš kiekvieną grupę iliustruojančių pavyzdžių, atrodytų, kad „nulūžėliais“ jis pirmiausia laiko nuo savų paradigmų atitrūkusias vieno kurio linksnio daiktavardžių formas, praktiškai vartojoamas kaip prieveiksmiai¹³ (*iš үnksto, iš tolo, namo, namie, vagt'us, (slapt'us), pest'us, pest'omis, tit'us, tit'omis, tilomis, rišt'us, begt'us, nuolatu_{168/22} – DG 1 gr.*), ir turbūt trūktinas paradigmą turinčius vienaskaitinius ir daugiskaitinius daiktavardžius: *ardvuma_{168/28}* (vos vienas pavyzdys! – DG 2 gr.); *vartaj, marškin'aj, pietus, viržme_anis, pakasinos, se_akmīne_as, še_aštine_as, ašmine_as, De_avintine_as, duris_{168/32}* (DG 3 gr.). Gali būti, kad tokiais jo laikomi ir daiktavardžiai, kurių vienaskaitos ir daugiskaitos formų leksinė reikšmė skiriiasi: *me_atas (czas, pora) ir me_ataj (rok, lata¹⁴)_{168/34}* (DG 4 gr.); taip pat daiktų kiekybę kaip visumą reiškiantys kuopiniai skaitvardžiai¹⁵: *dve_ajatas, tre_ajatas, ke_al'atas, (ke_al'olika), etc_{169/2}* (DG 5 gr.).

„Apstingais“ (iš lenk. *obfity* ‘apstus, turtingas’), atrodo, laikomi

¹³ Daukša, atrodo, suvokia daiktavardžių linksnių prieveiksmėjimo problemą, nes tuos pačius viena vienintele linksnio forma vartojoamus žodžius kitose gramatikos vietoje siūlo laikyti prieveiksmiais (*slapt'us, vagt'us, pest'us, pest'omis, n'ežin'omis, tilomis, tit'omis, tit'us, tit'us_{130/28}; namo, namie, istolo, nūtolo, is үnksto, nū үnksto, pašalijie, pašalin, šalin, tolin, g'arin' yr visi jiemus toligus_{130/29}*).

¹⁴ Atrodo, kad lenkiško žodžio *lata* nubraukta paskutinė *-a*, t. y. *lat*.

¹⁵ Semantiškai šiai grupei artimi DG 6 gr. kuopinės reikšmės daiktavardžiai *miškas, miškaj, kajmene_as_{169/5}*, turintys abiejų skaičių formas.

tokie daiktavardžiai, kurie gali būti linksniuojami pagal du skirtinges linksniavimo tipus. Tai lemia arba daiktavardžio gramatinės giminės svyravimas (*tukstytis*, *tukstyt' o* – *viriškos gimties* – *atsimajno pagal' yntrojo taisituvo*; *tukstytis*, *tukstyties* – *mote_ariškos gimties e_ajna pagal' se_aptintojo taisituvo*^{169/21} – DG 10 gr.), arba viso žodžio ar dalies jo formų perėjimas iš vieno linksniavimo tipo į kitą: *artojas*, *artojo / artojus*, *artojav*; *duntis*, *duntas / duntis*, *dunt' o*; *garba / garbe*^{169/28} (DG 11 gr.); *did^ca / dide_a*; *ritikšt^ca / ritikšte_a*; *dabarikšt^ca / dabarikšt_a*^{170/6} (DG 13 gr.); *did^cas, didis, – ritikšt^cas, ritikštis, – vakarikšt^cas, vakarikštis, – dabarikšt^cas, dabarištis*^{170/3} (DG 13 gr.); vyriškosios giminės būdvardžių svyruoja tik vienaskaitos formų kamiengalis, bet daugiskaitos formos padaromos vienodai); *vajs'us, a dažn'avs – vajs'aj (owoce)*; *skajt'us, o dažn'avs – skajt'aj (liczby), – sod'us ir sod'aj (wioski)*^{170/11} (DG 14 gr.); lygiavertiškai vartojami skirtinai pasidaryti į kamieno daiktavardžių daugiskaitos formų variantai *vaisiūs*¹⁶ / *vaisiai* ir t. t.). Prie „apstingų“ greičiausiai priderėtų ir daiktavardis *žmogus*, kurio vienaskaita ir daugiskaita priklauso skirtiniems linksniavimo tipams (DG 7 gr.).

Sunkiausia numanyti, kokius žodžius Daukša laikė „betaisytuvių“ (termino daryba leistų spėti, kad tokius, kurie neatitinka né vieno gramatikoje nurodyto linksniavimo tipo; tokie galbūt galėtų būti suplytinę paradigmą turintys žodžiai, pvz., *žmogus* / *žmonės ar pan.*)

Substantiva communia, vienos giminės formalųjį rodiklį turintys žodžiai, vartojami abiejų lyčių gyvoms būtybėms pavadinti, DG ski-

¹⁶ Daukšos pastaba, jog dažniau vartojama *vaisiai*, liudytų, kad pagal *ia* kamieno pavyzdį pasidarytos į kamieno daiktavardžių daugiskaitos linksnių formos jau buvo beveik išstumusios iš vartosenos reguliarias archaijiskas *vaisiūs*, *vaisiumus* ir kt.

riami į 3 grupes (8, 9 ir 12): *didis davganora / dide_a davganora*^{169/11}; *tas vagis (złodziej) / to vagis (złodziejka)*^{169/31}, (asmenų pavadinimai), *kiškis, meška, žvirblis* ir kt. (gyvūnų pavadinimai). Daukšos teigimu, norint pavadinti skirtinges lyties gyvūnus pasitelkiами pagalbiniai nusakomieji daiktavardžiai: *bajkštus kiškis patinas, bajkštus kiškis patite_a*; *ke_abli me_aška patinas, ke_abli me_aška patite_a*; *pilkas žvirblis patinas, pilkas žvirblis patite_a*; *marga kre_agžde_a patinas, marga kre_agžde_a patite_a*^{169/16}. Teiginys atrodo gerokai įtartinas, kažin ar jis pagristas gyvaja vartosena.

Įvardis

Įvardij Daukša laiko savarankiška kalbos dalimi, kuri nuo vardžodžio skiriasi savo pavaduojamąja funkcija: *vietvard^c'u vadinas to dal'a kalbos, kuri de_adasi vietojie vardo, kad varda po davg kartu pauntrintas ne_a daritu kalbos pikr'u ir avsim's klavsti ne_a mielu*^{140/30}. Žodžiai skirstomi dvejopu pagrindu: pagal pavaduojamą kalbos dalį ir semantiškai. Pagal pirmąjį požymį skiriami į daiktavardinius (*jaj vietvardis ažustoja vietų dajktiniko, taj vadinas dajktin'u, k.s.: aš, tu*^{140/33}) ir būdvardinius (*jaj de_adasi vietojie pripultiniko, taj <...> vadinas pripultin'u, k.s.: manas, mana; tavas, tava*^{140/34}). Semantinių skyrių nurodomi septyni:

¹⁷ Daukša savo gramatikoje skiria dvi į kamieno daiktavardžių paradigmas – moteriškosios giminės (*akis*) ir vyriškosios giminės (*žvéris*), kurios praktiškai skiriasi tik vns. naudininko galūnėmis. Jis teigia, kad *tas vagis* linksniuojamas pagal vyriškosios giminės paradigmą, o *to vagis* 'ta vagis' – pagal moteriškosios. Tuo *vagis* skiriasi nuo *daganora*, kurio realią giminę rodo tik vyriškosios arba moteriškosios giminės būdvardis.

Klausiamieji – vietvard^c’aj klavš’untie: *kas, kieno, kok’s?*^{141/1}.

Parodomieji – vietvard^c’aj roduntie arba rod^c’untie: *tas, šitas, šis, anas, šitoks*^{141/2}.

Asmeniniai – vietvard^c’aj ve_ajdīngi: *aš, tu, jis, ji, me_as, jus, jie, jos*^{141/3}.

Savybiniai – vietvard^c’aj prisavinętie (dzierżawcze): *manas, mana; tavas, tava; jo, jos; musu, jusu, ju, savas*^{141/4}. I šią klasę dėl semantinių sąsajų patenka ir asmeninių jvardžių *jis, ji, mes, jūs* kilmininkai.

Santykiniai – vietvard^c’aj atžvalgingi (wzgledne): *kuris, kuri; katras, katro*^{141/5}.

Sangrąžinis jvardis – vietvard^c’aj sugružintin’aj (zwrótne): *savies*^{141/6}.

Nežymimieji – vietvard^c’aj n’apžinklini arba n’apskrietin’aj: ⁸*niekas, ne_akuris, kasnor*^{141/7}.

Veiksmažodis

Šiai kalbos daliai DG skirti penki skyriai. DG duodamas veiksmažodžio (žodžio) apibrėžimas iš pirmo žvilgsnio gana painus: *Žodis ira to dal'a kalbos, kuri stato pe_armon'ų mislijie yr išre_ajšk'a visiškų nutikimu – kas kadu¹⁸ kajp yr pe_ar kų stojosi arba dabar ira, arbagi potam desisi*^{141/10}. Jį bus lengviau suvokti palyginus su atitinkama lenkiškos dalies vieta: *słowo jest to część mowy, która stanowi sens w myśli i wyraża zdarzenie...*^{34/1}. Taigi, matyt, reikėtų suprasti taip: *veiksmažodis yra kalbos dalis, kuri suteikia prasmę (sens) minčiai ir reiškia veiksmą (zdarzenie)...* Apibrėžime iškeliami du esminiai veiksmažodžio kaip kalbos dalies kategoriniai požymiai: 1) veiksmažodis yra minties svarbiausias elementas (sakinio centras), be jo mintis būtų nesuprantama; 2) veiksmažodis reiškia veiksmą – buvu-

si, esamą ir būsimą. Toliau apibrėžimas tikslinamas: ...*visa taj žodis išre_ajšk'a yr apskrieja kajp kok'u skriejiklu, jūg n'e_a kok'am^c abe_ajojimuj tas dajktas ne_a papūla, o todel' musija tureti visok'as pavarde_as ir atamajnas savo, kur'omis daro visų kalbų suprantamu yr skajstc'u*^{141/12}. Vadinas, „tuo buvusiui, esamu ar būsimu veiksmu veiksmažodis išreiškia ir apibrėžia (*wyraża i określa*^{34/4}) daiktavar-dij taip, kad *pastarasis pasidaro neabejotinai suprantamas (żadnej wątpliwości ta rzecz nie podpada*^{34/5}“. Ir priduriama: kad galėtų atliliki šias funkcijas, veiksmažodis turi turėti tam tikrus semanti-nius požymius ir gramatinės kategorijas, kuriomis jis kalbą padaro suprantamą ir aiškią. Matome, kad veiksmažodžio apibrėžime pateikiama semantinės kamieno klasifikacijos motyvacija – įvairiausiose situacijose norint aiškiai ir suprantamai veiksmu apibūdinti daiktą, veiksmažodis privalo būti įvairių semantinių klasų (ir galbūt net pri-artėjama prie modalumo sampratos). Toks veiksmažodžio kategori-nės reikšmės supratimas dar ir šiais laikais nebūtų pasenęs.

Veiksmažodžio kamieno reikšmių skirbybes DG bandoma aprašyti skirstant žodžius į semantinius skyrius (grupes). Jų iš viso išskirta 25 (sarašą žr. toliau). Skyrių pavadinimai yra arba paraidžiu išsiversti iš lenkų kalbos, arba susikurti savi naujadarai. Skirstymo kriterijai gana neaiškūs, nes vieni skyriai išskirti pagal reikšmės, kiti – pagal morfolo-ginius ir kitokius požymius. Veiksmažodžių skyrių sarašas yra tokis:

1) **Aktyvū (i objektą orientuotą) veiksmą reiškiantys veiksmažodžiai**¹⁹ – Žod^c’aj darlingi (*Slowa czynne*): *Dirbu, ar'u, rašav, savgav*^{141/17}.

¹⁹ Lotynų kalbos pavyzdžiu kaip pagrindinė nurodoma esamojo laiko vie-naskaitos pirmojo asmens forma.

¹⁸ Čia gali būti parašyta ir *kada*.

Tai tokie veiksmažodžiai, kurie reiškia, kad pats veikėjas ką nors konkrečiai savo valia daro.

2) **Savaiminį vyksmą (būseną) reiškiantys veiksmažodžiai – Pat' adar'aj (Samoczynne): avgū, lužstu, trukstu_{141/18}**

3) **Į objektą neorientuotą vyksmą reiškiantys veiksmažodžiai – Ne_jkokie (Nijakie): Skrienu, skrajdav, plav'ku, r'ogsav_{141/19}**

4) **Sangrąžiniai veiksmažodžiai – Sugružintin'aj (Zwrótne): gir'usi, išsike_d'u_{141/22}**

5) **Sangrąžiniai tarpusavio veiksmažodžiai – Atgalin'aj (Wzajemne): mušusi, pe_a šusi_{141/23}**

6) **Reflexiva tantum (vartojami tik sangrąžine forma) – Abel'ni (ar ne vietvardin'aj?) (powszechnie), kurie be_a subalse_a si arba -s' visiškaj ne_a buva išrūndami: d'avg'usi, jūk'usi_{141/24}**

7) **Pasyvieji (neveikiamosios rūšies sudurtinės formos) – Jiemingi (bierne): e_a su mil'amas, e_a su gir'amas_{141/26}**

8) **Veiksmo pradžios veiksmažodžiai – Žinklinuntie prad'iu – pradetin'aj (Znaczace poczatek – początkowe), vienu šaknis buva išrunda ma k.š.: kalbti (prakalbti); tilti (ažtilti); žustu, pustu, d'ustu; – o kitu šaknis pati viena ne_jkume_a t ne_a išsirūnda, be_a t tiktaj sudetin'usie žod'usi, k.š. milti, milstu – iš kur iše_jna susimilti, susimilstu_{141/27}**

9) **Kartotinio intensyvaus veiksmo veiksmažodžiai – Dažnutin'aj arba dažningi ir n'apskrietin'aj (częstotliwe i nieokrèslone) k.š.: girdav napajam, rodav pokazuje_{141/32}**

10) **Kartiniai ir apibrèžiamieji veiksmažodžiai – Paprastin'aj arba vienkartin'aj ir apskrietin'aj (Zwyczajne jednorozowe ³⁴i okrèslone) np. gird'iu, rod'iu_{141/33}**

11) **Kartotinio neintensyvaus veiksmo veiksmažodžiai – Dažnutin'aj leni (Częstotliwe i powolne), kurie žinklina dažnū darimū arba pakrutejimū, o prieg tam ir lenų: kalbin'eti -ju, dirbin'eli -ju, vajkštineti -ju, begineti -ju, važineti -ju, skrajdineti -ju, s'uvineti -ju, buvineti -ju_{142/1}**

12) **Momentinio (trumpai trunkančio) veiksmo veiksmažodžiai – Vienkartin'aj str'uki (Jednorazowe krótkie), które kurie žinklina vienų kartų darimo, o prieg tam ir str'ukų: travkereti arba truktereti, kalbtereti, šuktereti arba šavkereti, begtereti, lužtereti_{142/5}**

13) **Eigos veikslø veiksmažodžiai – Ne_a pabajgtin'aj (Niedokonane) k.š. kalbetti (mówić)_{142/8}**

14) **Įvykio veikslø veiksmažodžiai – Pabajgtin'aj (Dokonane), k.š. pa-kalbetti (pomówić)_{142/9}**

15) **Darybos ir kaitybos variantų turintys veiksmažodžiai – Apstingi (Obsite, okwite), kurie tur'a vis'usie lajkūsie arba vienamie kur'amie dve_dopū pabajgę ynt vieno žinklinimo, kajp šit: skrajdav – skrajd'oju, skrajditi – skrajd'oti (letać), skrajd'av – skrajd'ojav, skrajdis'u – skrajd'os'u, s'uvav ir s'uv'av, nuav'av ir nuov'av; rodav – rod's'u, savgav – savgoju_{142/10}**

16) **Nepriešdėliniai – Prasti arba ne_a sudetin'aj (proste albo niezłożo-ne), kurie patis vieni be_a pridejimo iš prad'os prievard'o išsirūnda, kajp šit: kalbetti (mówić), tiletli (milczeć)_{142/15}**

17) **Priešdėliniai – Sudetin'aj (złożone), kurie iš prad'os prijema prie-vardi: apkalbetti, atkalbetti, ažkalbetti, ikalbetti, iškalbetti, nukalbetti, pakalbetti, pe_a rkalbetti, prakalbetti, prikalbetti, sukalbetti, užkalbetti, apsikalbetti, atsikal-betti, ažsikalbetti, isikalbetti, išsikalbetti, nusikalbetti, pasikalbetti, pe_a rsikalbetti, prasikalbetti, susikalbetti, užsikalbetti_{142/18}**

18) **Nepriešdėliniai ir priešdėliniai sangrąžiniai – Vietvardin'aj (Zaimkowe), kurie tajsosi iš žod'o daringo pe_a r pridavimu vietvard'o -si arba -s', kur'saj jaj išsirūnda su žod'ajis ne_a sudetin'ajis, taj rašosi ynt paba-jgos žod'o -si, arba atme_a tus -i – rašosi tiktaj -s'; jajgi de_a dasi su žod'ajis sudetajs²⁰ iš prievard'o ir žod'o – taj rašosi vidurijie tarp prievard'o ir žod'o, k.š.: kalbetiesi arba kalbetisi, kalbeties', kalbetis' (rozmowiac się), ažsikalbetie, ažsikalbeti, ažsikalbet' (zamowić się), atsikalbettie, atsikalbeti, atsikalbet' – (odmówić się)_{142/23}**

²⁰ Buvo parašyta ne_a sudetin'ajis.

19) **Kaitomi asmenimis** – *Ve_ajdingi* (*Osobiste*), kurie tur'a visus ve_aj-dus, kajp šit: *skajtav*, *skajtaj*, *skajto*, *skajtome*, *skajtote*, *skajto*_{142/31}.

20) **Asmenimis nekaitomi (beasmeniai)** – *Ne_ave_ajdingi arba be_a-ve_aj'd'aj* (*Nieosobiste*), kurie ne_a visus tur'a ve_aj-dus, o ipat'aj tiktaj tre_af'ū (*skajt'avs davgingo*), kajp šit: *sni_enga*, *lija* (*lietus*) etc_{142/33}.

21) **Reguliarūs (kaitomi pagal asmenavimo tipus)** – *Taisituvin'aj* (*foremne*), kurie ejna pagal' tikru prij_emtu taisituviu, k.^š: *dirbu*, *ar'u*, *rašav*, *darav*, *r'ogsav*, *bijav*, *savgav*, *skajtav*, *kosu* (*kaszla*)_{143/1}.

22) **Nereguliarūs (netaisyklingai kaitomi)** – *Be_ataisituvin'aj* (*nieforen-ne*), kurie ne_a kur'ūsie lajkūsie iše_ajna iš prij_emtu taisituviu ir skirimaj atsimajno, kajp šit: *ira*, *iraj*, *e_ast'a*, *e_asti*, *e_as'a* – vietojie e_asa ir ke_al'atas kitu, kur'ūs Že_amajt'aj – *Lietuv'aj ne_a pagal' taisituviu atmajno*, o pas Avgštajt'us – *Lietuvnikus*, gal'ame pasakiti, jūg davg'avs be_ataisituvin'aj n'era. Že_amajt'u gi ir *Prusu Lietuv'aj išrūnda do be_ataisituvin'aj* ir kitus žod'us, k.^š: *e_asmū*, *e_asmi* vietojie e_asū; *ejmi*, *dūmi* vietojie ejnū, duodu; *ejti*, *duoti* vietojie ejna, *duoda*_{143/3}.

23) **Turintys neigiamą konotaciją** – Žod'aj ke_aplus arba rupus (*Słowa niezgrabne albo zgrubiałe*), žinkliniūtie pape_ajku, ke_ablumū ir ne_adajlumū, kajp šit: *dribti*, *drebtu*, *dribsti*, *drimbtu*, *kebsoti*, *vepsoti*, *veplinti*, *velineti*, *knopinti*, *knopineti*, *knopsoti*, *r'oglinti*, *r'oglineti*, *r'ogsoti*, *žlobinti*, *žlobineti*, ž'l'obsoti_{143/11}.

24) **Turintys trūktiną (nepilną) paradigmą** – *Nuluže_al'aj* (*Ułomne*), kurie ne_a visus lajkus (arba ve_aj-dus – ne_ave_ajdingi) tur'a k.^š: *palingvav*, *palingvaj*, *palingvo*, *palingvome*, *palingvote*, *palingvo*. Tas žodis davg'avs lajku ne_a tur'a, kajp tiktaj tū vienū_{143/16}.

25) **Skoliniai** – *Sve_atimažod'aj* (*Cudzoziemskie słowe*) np. *drukavoti*-ju, *komunikavoti*-ju, *griešti*-ju, *spaviedotis'*, *ražont'us*, *Biblij*, *katekismas*, *evangelija*, *lamentor'us*, *anielas*, *apaštalas*, *presbiter'us*, *sen'ioras*, *biskupas* arba *viskupas*, *ziegor'as*-us, *inžinieras*, *astronomas*_{143/20}.

Nekaitomosios kalbos dalys. Prieveiksmis

DG duodamas tokis prieveiksmio apibrėžimas: *priežodis vadinas to dal'a kalbos, kuri de_adas i prie žod'uj, de_al' skajste_asm'o išre_ajški-mo daringist'u yr apiskriejimų žod'ō, o (yr) tajp ži_enklinia ne_akur'ūs apiskriejimus*_{130/4}. Jি „išversti“ būtū galima taip: prieveiksmis yra kalbos dalis, kuri vartojama šalia veiksmažodžio juo žymimiems veiksmams ir veiksmų aplinkybėms aiškiai išreikšti, taip pat reiškia kai kurias būsenas. Taigi ši kalbos dalis skiriama ir nustatoma vien semantiniu pagrindu. DG skiriama septynios prieveiksmių semantinės grupės:

Vietos prieveiksmiai – rodo apiskriejimų vietos_{130/7}: *Iškur*, *nuokur*, *kur*, *ingkur*, *unktur*, *niekur*, *prokur*, *pe_arkur*, *visur*, *t'ā*, *(t'ō)*, *t'ān*, *t'ōn*, *t'ānaj*, *t'ōnaj*, *t'ānoj*, *t'ōnoj*, *t'ānojie*, *t'ōnojie*, *t'ī*, *t'īn*, *t'īnaj*, *t'īnojie*, *t'īnajie*, *t'īnojie*, *šit'ā*, *šit'ān*, *šit'ānaj*, *šit'ānoj*, *šit'ānojie*, *šit'ānoj*, *šit'ānojie* etc ū, *šin*, *šinaj*, *šinoj*, *šinojie* etc, *ti*, *tin*, *tinaj*, *tinoj*, *(tinajie)*, *tinojie*_{130/8}.

Laiko prieveiksmiai – rodo apskriejimų lajko_{130/13}: *Visūme_at*, *visad*, *vi-sados*, *ne_ajkūme_at*, *ne_ajkados*, *niekad*, *pe_arn'aj*, *vakar*, *ažvakar*, *šiendien*, *šiendieji*, *rit*, *rito*, *ritoj*, *ritojie*, *porit*, *kadaj*, *kadu*, *ligšolaj*, *ligš'ol*_{130/14}.

Būdo prieveiksmiai – rodo apskriejimų pripulties arba budo_{130/25}: *Baltaj*, *graž'aj*, *did'aj*, *išmintingaj*, *umaj*, *me_aj'l'aj*, *dajl'aj*, *ke_abl'aj*, *graftaj* itt_{130/26}.

Kiekybės prieveiksmiai – rodo ap'skriejimų kiekasties_{130/17}: *Kiek*, *davg*, *maža*, *maž*, *ke_al'ata*, *ke_al'olika*, *(davg)*, *davgal'*, *davgalis*_{130/18}.

Klausiamieji prieveiksmiai – rodo ap'skriejimų klavsimo_{130/19}: *Ar*, *argi*, kajp_{130/20}.

Tvirtinamieji prieveiksmiai – rodo apskriejimų tvirtinimo_{130/21}: *Tajp*, *nugi*, *aa*_{130/22}.

Neigiamieji prieveiksmiai – rodo apskriejimų ažginimo arba ažgre-simo_{130/23}: *Ne_a*, *n'e_aj*_{130/24}.

Iš skirstymo matyti, kad prieveiksmio samprata nors ir nėra iki galo aiški, tačiau to meto gramatikos mokslo lygį visiškai atitinka. DG pirmiausia nurodomi įprasti aplinkybiniai prieveiksmiai – laiko, vietas, būdo (kiekybės). Paskutinės trys grupės visų senųjų gramatikų buvo laikomos prieveiksmiais (šiuolaikinės gramatikos jas laiko dalelytémis – klausiamosiomis, tvirtinamosiomis ir neigiamosiomis).

DG yra pastaba, kad prieveiksmiai apibūdina ne tik veiksmą, bet taip pat gali būti vartojami su būdvardžiais ir kitais prieveiksmiais: *labaj g'aras – toli g'are_asnis; labaj g'araj – toli g'arav_s*^{130/37}.

Prielinksnis

Senosiose gramatikose prielinksnis kaip atskira kalbos dalis dažniausiai nebūdavo skiriamas. Teorinis tokios sampratos pamatas viškai įmanomas, nes 1) prielinksnis, tapęs kitos leksemos dalimi, virsta priešdeliu: *begalvis* (: *be galvos*); *palangē* (: *po langu*); 2) prielinksnis ir priešdėlis iš tiesų yra bendros kilmės: *iššoko iš kcžkur, įdėjo į ką nors, užmetė už ko nors.*

Prielinksnis (priešdėlis) DG vadinas *prievardžiu*. Šis terminas gali būti pasiskolintas iš Daukanto, kuris buvo susikūrės labai panašų – *pryvardė* (Zinkevičius 1990: 4 152), arba iš Kaliksto Kasakauskio, vartojuisio terminą *priwardis* (Kosakauskis 1832: 10), arba tiesiog išsiverstas iš lenkų *przyimek*^{21/33}, kitaip sakant, terminas sukeltas atsižvelgiant į prielinksnio užimamą vietą sakinyje (yra „prie vardo“).

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad DG prielinksniui skiriama gana daug dėmesio: skyrelį *Apie prievardi*^{131/1} sudaro penki puslapiai (131–135). Tačiau iš tiesų šios kalbos dalies problematikai ir klasifikacijai skirta vos pusė puslapio, o visa kita rašoma apie priešdėlius, t. y. apie priešdėlinių vardažodžių ir veiksmažodžių darybą.

Kas yra prielinksnis, DG apibrėžiama taip: *Prievardis de_al' to tajp vadinasi, jūg visiūme_at de_adasi prieš vardų de_al' g'are_asne_as pe_armon'os kalboje arba raštie ir valdo arba redo visados prietik'ajs*^{131/2}. Apibrėžime minimi trys klasifikaciniai požymiai: vieta sakinyje (prieš vardažodį), funkcija (kad suprantama būtų kalba) ir linksnių valdymas. Toks prielinksnio apibrėzimas aiškiai per platus, bet vargu ar anuomet jis galėjo būti kitoks, nes turėjo ne tik apibūdinti prielinksnių ir priešdėlių, bet ir leisti į tą pačią kategoriją įtraukti ir vietininkų postpozicijas.

DG prielinksniui skirstomi dvejopai: pagal tai, su kokiui linksniu jie vartojami, ir pagal užimamą vietą sakinyje ir žodyje: *prievardc'aj tikriejie kū n'e_a visi ira prievardin'ajs ir rašosi skirimaj prieš vardus, be_at ryndasi ke_al'atas pavardin'u, kurie rašosi prie galuj vardu ir vadinasi prilipe_al'ajs – prievard'ajs, k.š.: Iš svieto e_ajnu umžinopi Tevopi savo*^{131/4}. Iš šio paaiškinimo matyti, kad DG skiriami prielinksniai (*prievardžiai tikrieji*), adesyvo ir aliatyvo postpozicija -pi (*prievardis prielpélis*) ir priešdėliai (*prievardžiai prilipéliai netikrieji*). Klasifikacija pagal valdomą linksnį yra tokia:

Kilmininkas: *anot, be_a, del', drien, drin, iš, liš, nuo, nuog, pa'lig, pagal', pagal (podlug)*^{131/12}.

Kilmininkas, galininkas: *ažu, až, ɿnt, pagal (lien. po za)*^{131/13}.

Naudininkas, įnagininkas (kartais kilmininkas): *iki, lig (link. do), prie, prieg (przy)*^{131/15}.

Galininkas: *apie, aplink, aplinkuj, jiengi, jieng, iengi, ieng, ingi, ing, in, i, pas, pe_ar, prieš, pro*^{131/16}.

Įnagininkas: *su (z, ze)*^{131/18}.

Naudininkas, galininkas, įnagininkas: *po (li_ankis. pod, po)*^{131/19}.

Kilmininkas, vietininkas (kartais įnagininkas)²¹: *pi, p' (link. ku)*^{131/20}.

²¹ Čia kalbama apie postpoziciją *p(i)<^{*}pie*, kuriai priaugus prie kilmininko

Jungtukas ir jaustukas

Jungtukas ir jaustukas DG aprašyti labai trumpai – apie vieną ir apie kitą parašyta truputį daugiau kaip vienas puslapis. Jungtukas turi net tris skirtingus pavadinimus – *sajungis*, *sąmatas* arba *sugretinis* (*Apie Sujungi arba Sumatu arba Sugretinis*^{136/1}), jaustukas – du: *iššaukis*, *išrēkis* (*Apie iššavki aba išreki* (*O wykrzykniku*)^{136/20}).

Jungtukas apibrėžtas funkciniu ir stilistiniu aspektu: *jungtukas yra ta kalbos dalis, kuri visokius žodžius sujungia arba sumeta ir sugretina vienon kalbon, o kalbą daro trumpą, gražią ir suprantamą* (*kalbos dalis, kuri visok'us išrejk'us sujung'a arba sumet'a yr greitina vienon kalbon, o daro kalbą trumpu, graž'u yr suprantamu*^{136/2}). I pirmą vietą čia iškelta pagrindinė jungtuko funkcija – jungti savarankiškus kalbos elementus. Antraja apibrėžimo dalimi parodoma jungimo paskirtis, tikslas – trumpinti kalbą, daryti ją gražią ir suprantamą, t. y. vartoti jungtukus tam tikrais stilistiniais sumetimais.

Jungtukai DG gana smulkiai suskirstyti (kiekviena jų grupelė turi savo pavadinimą):

Sujungiamieji jungtukai – *gre_atinuntie arba glavd'untie*: *Yr, be_aj, ne_aj, tajpog*^{136/6}.

Išskiriamieji jungtukai – *išskir'untie*: *be_at, be_atajg, arba, al'a, gi*. (*Rozłączające*)^{136/7}.

linksnio susidaré aliatyvas (*Iš svieto e_ajnu umžinopi Tevopi savo*^{131/7}, *tevump'*_{151/17}, *sunump'i*_{160/29}), o prie paveldėto vietas linksnio (lokatyvo) – adesivas (*broliepi, broliep'*_{155/5}, *suniepi, suniep'*_{160/26}). Kodėl tarp linksnių, prie kurių ši postpozicija šliejasi, minimas įnagininkas, neaišku. Greičiausiai tai koks nors apsirikimas.

Šalygos jungtukai – *sunkalbin'aj: jaj, kaj, bil'*. (*Warunkowe albo umowne*)^{136/8}.

Priešinamieji jungtukai – *priešingi*: *Vienog, be_an, be_angi, o, a, onaj, anaj*. (*Przeciwne*)^{136/9}.

Priežastiniai jungtukai – *priežastin'aj* (*dowodowe – pokazujące przy- czynę*): *Kadęngi, ne_asung (ne_asang), ne_as', ne_asa, delto, todel', driento, to-drię_an, jūg*^{136/10}.

Nuolaidos jungtukai – *pe_arlajd'untie (pe_arlajsuv'aj)*: *te_aw, te_agul'*, nor's (noris). (*Ustępujące*)^{136/12}.

Užrakintiniai jungtukai – *ažrakintin'aj*: *O tajp, šitajp. (Zamy- kające)*^{136/13}.

Klausiamieji jungtukai – *klaws'untie*: *Ar, argi. (Pytające)*^{136/14}.

Apšviečiamieji jungtukai – *apšvet'untie*: *Buktaj (bądź to). (Oswie- cajjące)*^{136/15}.

Palyginamieji poriniai jungtukai – *poligintin'aj*: *Visiškaj – kajp, kiek – tiek, kajp – tajp, kuo – tuo. (porównawcze)*^{136/16}.

Paskirties jungtukai – *prige_arbtin'aj ir skir'untie*: *jajgi, idunt, id, kad. (Domniemalne i życzące)*^{136/18}.

Kodėl jie suskirstyti kaip tik taip, niekur plačiau nepaaiškinta. Kaip matyt iš surašytų žodžių, į jungtukų klasę pateko ne vien jie, bet ir kai kurios dalelytės ir prieveiksmiai, tačiau apskritai jungtukų semantinė klasifikacija yra gana išsami, nors visa galimų jais reikštis santykį įvairovė DG ir neatspindėta.

Jaustuko apibrėžimo DG kaip ir nėra, tepasakyta, kad jis vadinas *iššaukiu* dėl *bals'e_asn'o iškalbejimo ir ži_anklinia kokinor pajudinimu*^{136/21}. Nurodant „balsesnį iškalbėjimą“, ko gera, turėta galvoje jaustuko emocinė-ekspresinė funkcija: juk garsesnis pasakymas veikiausiai yra susijęs su „kokiu nors pajudinimu“, t. y. išreiškia emocinę būseną. Tai patvirtina jaustukų vartojimo pavyzdžiai: jie, pasak Daukšos, padeda išreikšti linksmybę (*Linksmibye*: *O*

mielasaj broli! buvaj pražuvis, o dabar atsiradaj!^{136/23}), nuliūdimą (*Nu’udimų: Ak ne „lajmingas! Ajman’ prazus’u! avu!*^{136/25}), nusistebėjimą (*Nusistebejimų: taj taj, vo, akjavgi, ajaj*^{136/26}), atkreipti dėmesį (*Šavkymu: Ej klavzik!*^{136/30}) ir kt. Tokių situacijų, kuriose vartojami jaustukai, Daukša nurodo iš viso 14, taigi galima sakyti, jaustuko klasifikacija gana išsamiai.

Senosiose lietuvių kalbos gramatikose jaustukai ir ištiktukai parastai būdavo aprašomi kartu, tačiau DG jaustukų sąraše nėra nė vieno ištiktuko.

Išvadų vietoje

Iki Kazimiero Kristupo Daukšos visos lietuvių kalbos gramatikos buvo rašomos nelietuviškai. Maždaug tuo pat metu lietuviškai parašytai S. Daukanto „Prasmalotynų kalbos“ pirmosios lietuviškos lietuvių kalbos gramatikos laurai netinka, nes tai ne lietuvių, o lotynų kalbos gramatikėlė, be to, ji negalėjo lygintis su K. K. Daukšos gramatika nei aprašo gilumu, nei apimtimi. Todėl galima teigti, kad pirmąkart lietuviškai rašomos lietuvių kalbos gramatikos teorinės nuostatos greičiausiai buvo mąstomos lenkiškai ir perkeliamos iš pirmio lenkiško teksto, tačiau lietuviška mokslinė leksika, terminija, apskritai lietuviškas gramatikos diskursas buvo visiškai nauji dalykai. Ir, kaip matyti iš pateikto aprašo, K. K. Daukšai gerai pavykė – ir teoriniai gramatikos pagrindai, ir jų dėstymas lietuviškai atitiko, o kai kuriais aspektais net lenkė 19 a. vidurio mokslo lygi.

Deja, K. K. Daukšos gramatika nepateko į spaustuvę, todėl dabar sunku ir vargu ar prasminga kalbėti apie jos įtakas. Žinoma, galima tarti, kad K. K. Daukšos idėjos galėjo plisti per sūnų Edvardą ir mo-

kinius. Tačiau šiandien mums ši gramatika reikšmingiausia kaip to meto rašomosios kalbos ir lietuvių mokslo kalbos bei minties paminklas. Taip pat ji yra ir paliudijimas, kad reformatai Lietuvoje 19 a. ne tik turėjo potencijos neсти į Lietuvos kultūrą ir moksłą savo indėlį, bet ir sekmingai tai vykdė. Moksliniu požiūriu rankraštine K. K. Daukšos gramatika yra viena iš brandžiausių ikišleicherinės epochos gramatikų. Ji išskiria iš 19 a. pirmosios pusės gramatikų plejados ir yra išsamesnė bei gerokai aukštesnio teorinio lygio net už vienintelę 19 a. pirmojoje pusėje išleistą K. Kasakauskio gramatiką. Tyrinėjamoje gramatikoje iškeliamas net ir šiandien aktualius dalykus: atskiriamos nederinamosios būdvardžio formos nuo giminės, jvardis nagrinėjamas kaip rodymo priemonė ne vienoje plotmėje su vardažodžiais ir t. t. Vis dėlto K. K. Daukšos gramatikos tikrają vertę iškreipia ir net ją menkina tai, jog ji nebaigtą – nėra sintaksės skyriaus.

Gramatikos rašymo laikais praktinio pobūdžio gramatikos autorui neišvengiamai teko rinktis ir bendrinės kalbos pagrindą, ir nuostatinėti vienokias ar kitokias bendrinės kalbos normas. Šioje gramatikoje pasirinktas netradicinis kelias – bandoma sukurti ne bendrinę kalbą, o „bendrinę raštą“, pagrįstą polifonetiniais rašmenimis. Tie rašmenys, gramatikos autorius nuomone, turi padėti visų tarmių atstovams lengviau bendrauti, tačiau iš tiesų kuriama tik rašomoji bendrinė kalba, o polifonetiniai rašmenys paslepia daugelį gimtosios tarmės ypatumų ir tuo iš dalies sumenkina tarmės tiriamojo šaltinio vertę. Gramatikos autorius ne tik savo tarmę mėgina pritaikyti visų tarmių atstovų poreikiams, bet ir svarsto kitomis tarmėmis grindžiamas normas, kartais joms net pirmenybę teikia. Normas nustato vadovaudamas istoriškumo, sistemingumo, visuotinumo kriterijais. Keistokas, nors labai iškalbingas rekonstruočių formų kriterijus.

Nepaisant viso to ir dėl viso to gramatika lieka vertingas 19 a. pirmosios pusės Biržų tarmės ir apskritai to meto lietuvių kalbos tyrinėjimo šaltinis.

Šaltiniai ir literatūra

BALČIKONIS J. 1955: Surastas kalbos mokslo dokumentas. *Tiesa*, 1955, bal. 16 (= A. Pupkis (sudarytojas), *Juozas Balčikonis. Rinktiniai raštai 1*, Vilnius: Mokslas, 1978, 246–249).

BŪGA K. 1923: Medžiaga lietuvių kalbos žodynui ir šnekoms tirti. *Tauta ir žodis* 1, 344–345.

DAUKŠA K. K.: *Trumpa kalbmokslea liežuv'o lietuviško lietuviškaj išguldita pear Kaz'yu (Kazimier'yu) Kris'u (Kristap'yu) Daukši*, VU rankraštynas, F 119–516.

JAKUBENAS: *Kn. Jakubėno laiškas Tumui J.*, VU rankraštynas, F 54 – Rš 657.

JAŠINSKAITE I. 1957: Kirtis, priegaidė ir jų poveikis vokalizmui Biržų tarmėje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 1, 189–194.

KOSAKAUSKIS K. 1832: *Grammatyka języka żmudzkiego ulożona przez X. Kalixta Kossakowskiego: Kalbrieda ležuwio žiamaytiszko*, Wilno.

MIKŠYTĖ R. 1985: Eduardas Daukša ir jo eilėraščiai lenkų kalba. *Literatūra ir kalba* 18, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 139–184.

PAKERYS A. 1995: *Lietuvių bendarinės kalbos fonetika*, Vilnius: Žara.

PALIONIS J. 1979: *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas.

PALIONIS J. 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

PAULIAUSKIENE A. 2002: Rankraštinės K. Daukšos gramatikos veiksmažodžio kamieno semantikos terminai. *Veiksmažodžio raidos klausimai* 2, 1–6 (žurnalo *Tiltai* priedas Nr. 9).

SAVUKYNAS V. 2000: Visuomenės paraštėje: Lietuvos reformatai nacionalizmo akivaizdoje. *Šiaurės Atėnai*, 2000, liep. 22.

SMETONA A. 1995: Kazimieras Kristupas Daukša ir jo gramatika (200-osioms gimimo metinėms). *Lituanistica* 4(24), 53–57.

SMETONA A. 1995a: Pirmoji lietuvių kalbos gramatika lietuviškai. Norminamostės tendencijos. *Lietuvių kalba: tyréjai ir tyrimai. Konferencijos pranešimų tezės*, 1995 m. spalio 25–26 d., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 26–27.

SMETONA A. 2002: Rankraštinės K. K. Daukšos gramatikos veiksmažodžio sistema. *Veiksmažodžio raidos klausimai* 2, 7–14 (žurnalo *Tiltai* priedas Nr. 9).

SMETONA A. 2003: Žodžių daryba rankraštinėje Kazimiero Kristupo Daukšos lietuvių kalbos gramatikoje. *Acta Linguistica Lithuanica* 49, 63–103.

SUBAČIUS G. 1992: Kazimiero Kristupo Daukšos žodynas. *Baltistica* 27(1), 56–69.

ZINKEVIČIUS Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

ZINKEVIČIUS Z. 1978: *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius: Mokslas.

ZINKEVIČIUS Z. 1990: *Lietuvių kalbos istorija* 4. *Lietuvių kalba XVIII – XIX a.*, Vilnius: Mokslas.

KALBA IR ŽMONĖS

*Sudarė Artūras Judžentis
Kalbos redaktorė Albina Bataitytė
Korektorė Erika Jasionytė*

Tiražas 500 egz.

Išleido VšĮ Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 1, LT-01122 Vilnius
El. paštas: info@leidykla.vu.lt
<http://www.leidykla.vu.lt>
Spausdino AB „Aušra“
Vytauto pr. 23, LT-44352 Kaunas
Užsakymas 908